

ДЕРЖАВНІ (ПОЛІТИЧНІ) РЕЖИМИ ТА ЇХ ВИДИ

Актуальність теми. Процес демократизації набуває все більш глобального характеру. На політичній карті світу час від часу з'являються країни, що прагнуть отримати статус демократичних. У цілому можна констатувати, що головна тенденція світового розвитку полягає в русі до демократії як оптимальної форми організації суспільства.

Розширення меж дії демократії, поява нових її варіацій потребують створення стратегій та інструментарію демократичних перетворень. Задля цього необхідно критично проаналізувати вже існуючі уявлення щодо такого феномену, як демократія; виявити, наскільки адекватно вони відображають стан сучасних демократичних суспільств; визначити можливості їх використання як системи критеріїв для країн, що демократизуються.

Визнаючи той факт, що український народ повинен будувати демократичне суспільство, враховуючи свої національні особливості, необхідно брати до уваги й те, що кожна демократична модель містить наднаціональні елементи.

Демократичний режим – це стан політичного життя суспільства, при якому державна влада здійснюється на основі принципів широкої і реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні і діяльності державних органів, дотримання прав і свобод людини [4, с.24].

Основою для кваліфікації державних (політичних) режимів слугує:

- ступінь розвиненості політичної демократії;
- реальний політико-правовий статус людини.

З урахуванням цих критеріїв сучасні державні (політичні) режими поділяються на види: демократичні і антидемократичні. Існують також перехідні режими.

Державний (політичний) режим:

- демократичний

– порядок (стан) державного (політичного) життя суспільства, при якому додержується демократична конституція, реалізується принцип «поділу влади». Державна влада здійснюється на основі вільної і рівної участі громадян і їх об'єднань в управлінні державою. Допускається легальна діяльність різних партій. Гарантується здійснення прав і свобод громадян і меншостей відповідно до міжнародних стандартів прав людини

- антидемократичний

– порядок (стан) державного (політичного) життя суспільства, при якому не реалізується (найчастіше юридичне не закріплений) принцип «поділу влади». Звужується або припиняється вплив громадян і їх об'єднань на управління державою. Відсутня або перетворюється на формальну виборність. Забороняється діяльність опозиційних партій і організацій. Застосовуються політичні репресії. Звужуються або порушуються політичні права громадян і меншостей. Реальна влада зосереджується в руках групи осіб або однієї особи, неконт-рольованих народом [5, с. 62 – 64].

Демократичний режим характерний для правової держави. Його способи і методи здійснення державної влади реально забезпечують вільний розвиток людини; участь у здійсненні державної влади; свободу в економічній діяльності; захищеність прав і законних інтересів; врахування інтересів більшості і меншостей (меншин); легальна дія опозиційних партій; формування уряду тими партіями, що перемогли на

¹ Науковий керівник: Харченко Н.П.

відповідних виборах; домінування переконання, узгодження, компромісу; виборність і змінюваність центральних і місцевих органів державної влади тощо.

При антидемократичному режимі відбувається потоптання прав і свобод людини, Придушення опозиції, не виключається скасування представницького вищого органу (парламенту) або перетворення його на маріонеткову установу, формування уряду армією, що захопила владу, і т. ін.

Тоталітарний режим – крайня форма антидемократичного режиму. Характеризується повним пануванням держави над людиною і суспільством; одержавленням усіх легальних громадських організацій; не обмеженими законом і закону не підвладними повноваженнями влад; заборона демократичних організацій; фактичною ліквідацією формально проголошених конституційних прав і свобод; усепроникаючим контролем за діяльністю громадян і громадських організацій; політичною цензурою; відсутністю гласності; войовничою тотальною нетерпимістю до усіх, хто мислить інакше, ніж диктують правляча партія та її ідеологія; репресіями відносно опозиції та інакомислячих; мілітаризацією суспільного життя; прагненням до зовнішньої експансії [2, с.94 – 96].

Авторитарний режим не є настільки різким у крайніх, реакційних проявах, як тоталітарний режим. Відоієднує в собі риси тоталітарного і демократичного режимів. Як і демократичний режим, він зберігає автономію особи і суспільства в сферах, що не належать до політики; не намагається радикально перебудувати суспільство на ідеологічних засадах; допускає економічний, соціальний, культурний, а частково й ідеологічний плюралізм; не прагне ввести планове управління економікою і встановити загальний контроль за населенням, обмежується жорстким політичним контролем; може ґрунтуватися на праві, моральних засадах.

На відміну від демократичного режиму, при якому джерелом влади є народ, авторитарний режим характеризується:

(1) необмеженою владою однієї особи або групи осіб, непідконтрольної народу, яка формується головним чином не шляхом конкурентної виборної боротьби, а за допомогою нав'язування чийої-небудь волі зверху;

(2) дослідження побачили світ у 50-і роки XX ст. (Х. Арендт, Р. Арон та ін.). Х. Арендт у книзі «Походження тоталітаризму» (1951 р.) убачала відмінність тоталітаризму від раніших форм абсолютизму, тиранії чи диктатури у: 1) тотальності контролю, що досягається за допомогою сучасних технологій; 2) створенні за допомогою системи терору психологічної ситуації повної незахищеності і безвихідності особи, відчуття власної незначності. Р. Арон зводив зміст тоталітаризму до трьох компонентів: 1) рекламування тоталітарного режиму як рятівника суспільства; 2) перетворення держави на все-охоплюючий і всемогутній інструмент партії з необмеженою владою; 3) встановлення загальновизнаної та обов'язкової ідеології, що виправдує і легітимізує тоталітарний режим

(3) наявністю центру, що має владні повноваження управління і діє за своїм розсудом, у тому числі й з порушенням норм закону;

(4) здійсненням управління, як правило, централізовано; концентрацією влади в руках одного або кількох тісно взаємозалежних органів, рішення яких повинні виконуватися беззаперечно;

(5) використанням насильства і позасудових методів примусу людей;

(6) спираючись на поліцейський і військовий апарат;

(7) субординацією суб'єктів громадських відносин, дією принципу пріоритету держави над особою, відсутністю гарантій здійснення конституційно проголошених прав і свобод особи, особливо у взаємовідносинах особи з владою [6, с. 134 – 137].

Демократично-консервативний режим характеризується тим, що політична влада здійснюється способами і методами, які зумовлені традиційними інститутами,

законами, звичаями, що закріпилися у свідомості суспільства, держави та особи. Консерватизм – ідеологія і практика, що орієнтуються на збереження і підтримку форм державного і суспільного життя, передусім його морально-правових засад, які історично сформувалися і втілювалися в нації, релігії, шлюбі, сім'ї, власності. Саме держави, що мають такий стержень, наприклад Велика Британія, є основою для виникнення та існування такого різновиду соціально-політичного режиму. Негативною рисою цього режиму є схильність до минулого, абсолютизація якого може гальмувати процес відмови від застарілих форм і перехід до нових. У зв'язку з цим останні десятиліття на Заході проявляється неоконсерватизм, який у політичній сфері визнає необхідність функціонального посилення політичної системи, пошуку ідей і підходів у створенні гнучкіших структур влади, зміцнення законності й порядку, відродження моральних традиційних цінностей.

Своєрідною протилежністю зазначеного режиму є **демократично-радикальний режим**. При ньому суб'єкти політичної влади намагаються ввести нові форми, методи і засоби управління політичною системою, державою та економікою. Для нього характерним є прагнення кардинального оновлення форми державного устрою, форм правління, методів і способів реалізації державної влади, адміністративно-територіального управління тощо. Як свідчить досвід, така «квапливість» у країнах, що не дозріли до використання демократичних способів і методів політичного керівництва (наприклад, більшості країн СНД), породжує кризові явища.

Демократично-ліберальний режим – це результат здійснення політичної влади представниками соціально-політичних сил, які підтримують парламентський лад, демократичні свободи і вільне підприємництво. Одна з головних ідей лібералізму – свобода людини, її діяльності, вчинків, необхідність підтримки і гарантування цієї свободи системою законів, перед якими всі рівні. Лібералізм виник у Європі у XVIII – XIX ст., в період боротьби народжуваної буржуазії проти абсолютизму. Прибічники лібералізму вимагали обмеження прав монарха парламентом, встановлення конституційного ладу, допущення вихідців із третього стану до управління державою, запровадження демократичних свобод, скасування привілеїв духовництва і дворянства. Однак досягнувши цього, ліберали бажали більшого: в економіці – максимальної свободи підприємництва, в політиці – перетворення держави на «нічного охоронця (сторожа)». Це сприяло трансформації буржуазії в капіталістів, які у погоні за прибутками привели до анархії виробництва. Тому не випадково, що саме в роки найбільш руйнівної за весь час існування капіталізму світової кризи 1929 – 1933 рр. з'являється неолібералізм. Своє практичне втілення він дістав у політиці «нового курсу» Ф. Рузвельта, який знайшов насамперед засоби інституціоналізації нових форм державного втручання в економічне та суспільне життя, повернувши втрачену державою значущість як головного елемента політичної системи [1, с. 184 – 186].

Значна роль у процесах трансформації суспільства належить політичній владі. Для того, щоб цілеспрямовано здійснювати модернізацію в напрямку демократизації, політичному режимові необхідний досить високий рівень інституалізації. Їй притаманні: адаптованість, складність, автономність та узгодженість організацій, що входять до політичної системи. При відсутності розвиненого громадянського суспільства цей фактор стає визначальним. Однак значення волі політичного режиму не слід абсолютизувати, бо це призводить до спроб привести громадянське суспільство у відповідність з наказами держави.

Для України потрібна насамперед політика взаємодії, а не петроградизму. Сучасна практика свідчить про руйнівні наслідки використання політичного контролю елітою для пристосування реформ до свого власного становища та інтересів. Стати на заваді цьому може лише формування громадянського суспільства. Наявна можливість його постійно впливати на тих, хто здійснює функції політичної влади. За визначенням Р.Даля, такий політичний режим класифікується як поліархія. Становлення останньої в

Україні є важливим чинником стабілізації. Зміст її полягає в наявності згоди між учасниками соціальної взаємодії, які володіють певним автономним простором.

Складовими елементами консолідації в Україні, як вже зазначалося, є соціальний та ліберальний вектори розвитку. Перший має глибоке підґрунтя в традиції, другий пов'язаний з модернізаційним імпульсом. Традиційно вони в нашому суспільстві були розведені і навіть протистояли один одному, тому не набували свого повного розвитку, деградували до негативної, гіпертрофованої форми. Соціальний – абсолютизував соціально-економічні вимоги, за якими втрачала свою цінність політична свобода, ліберальний – замкнувся на вузькій вимозі лише політичної свободи, перейшов в охоронну тенденцію. Різниця між ними полягала також у трактуванні ідеї загального блага, у відношенні до держави, демократії [3, с. 171 – 173].

Факторами стабільності, які також мають за основу прагнення до консенсусу, є: становлення політичної культури громадянського типу, переборення слабкості політичної волі всіх суб'єктів соціальної дії, баланс інтересів основних соціальних груп, рівновага між автономним простором особистості і громадським цілим; усвідомлення особистістю власної відповідальності за свою долю; а завдання держави – гарантувати цивілізований соціальний простір для реалізації особистістю своїх творчих сил; поступове формування середнього прошарку, підвищення його впливовості; в економічній сфері: становлення політики соціального застосування принципів економіки споживання, партнерства та підтримка її державою, формування умов, за яких всі соціальні групи отримали б можливість досягти своїх цілей завдяки режимові.

Щодо політико-інституціональної сфери – необхідне утвердження механізмів політичних і правових гарантій від авторитарних, неототалітарних, охлократичних проявів. Це становлення розвиненої рольової структури і подолання кризи взаємодії; використання методу утворення широких коаліцій; структурація партійної системи в напрямку поміркованого плюралізму; подолання надмірної актуалізації питання про створення відносно сталої більшості в законодавчому органі країни. Порозуміння повинно стати цінністю суспільства і, що надто важливо, – еліти. Від її творчого потенціалу багато в чому залежить розробка новітньої національної ідеї в Україні, становлення впливової ідеології централізму.

Отже, адаптаційна модель стабільності повинна бути багатфакторною та мати підґрунтя в наявності консенсусу на соціально-ліберальних засадах.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Політологія: наука про політику: Підручник для вищої школи / Василь Григорович Кремень (ред.), Микола Іванович Горлач (ред.). – 3. вид., виправ. та доп. – К.; Х. : Єдинорог, 2001. – 640с.
2. Антоненко В. Г., Бабкін В. Д., Бабкіна Ольга Володимирівна, Бебик В. М., Головатий М. Ф. Політологія: Підручник / Ольга Володимирівна Бабкіна (ред.), Володимир Павлович Горбатенко (ред.). – 3. вид., перероб., доп. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 568с.
3. Бабкіна О. В., Безродний Є. Ф., Горбатенко В. П., Дмитренко С. П., Дорофей В. Т. Політологія: Посібник для студ. вузів / О.В. Бабкіна (ред.), В.П. Горбатенко (ред.). – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 366с.
4. Балтін В. Політологія: Навч.-метод. посіб. / Національний ун-т харчових технологій. – К. : НУХТ, 2005. – 290с.
5. Бойко О. Д., Горбатенко В. П., Денисюк С. Г., Зеленько Г. І., Коваленко А. О., Корнієнко А. О. Прикладна політологія: навч. посіб. / В.П. Горбатенко (ред.). – К. : Академія, 2008. – 472с.
6. Вегеш М. М., Остапеч Ю. О., Бондар В. Л., Буркало В. В., Зан М. П. Політологія: підручник / М.М. Вегеш (ред.). – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 384с.